

مدارس کلامی شیعه

محمد صفر جبرئیلی

www.ketab.ir

مدارس کلامی شیعه

محمدصفر جبرئیلی

عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۴۰۰

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

قیمت: ۸۲۰۰۰ تومان

طراح جلد: رؤیا نگاران

چاپ و صحافی: آرزوی دیدار

سرشناسه: جبرئیلی، محمدصفر، ۱۳۴۶.

عنوان و نام پدیدآور: مدارس کلامی شیعه / محمدصفر جبرئیلی.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۴۰۰.

مشخصات ظاهری: ۳۷۶ ص.

شابک: ۴ - ۴۹۰ - ۱۰۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: حوزه‌های علمیه -- تاریخ.

موضوع: Islamic theological seminaries -- History*

موضوع: کلام شیعه -- تاریخ.

موضوع: Shiites theology-- History*

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: BP ۷/۴

رده‌بندی دیوبی: ۲۹۷/۰۷۱

شماره کتابشناسی ملی: ۸۴۹۳۹۳۳

دفتر مرکزی: تهران، خیابان شهیدبهشتی، تقاطع بزرگراه

شهید مدرس، پلاک ۵۶، تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۳ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

فروشگاه کتاب اندیشه: تهران: خیابان انقلاب، روبروی

درب اصلی دانشگاه تهران، پلاک ۱۲۴۸، تلفن: ۶۶۱۷۵۶۷۰

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۱۱	پیشگفتار
۱۵	مقدمه
۱۶	پیشینه
۲۰	روش تحقیق
۲۰	سؤالات اصلی و فرعی
۲۰	اهداف تحقیق
۲۱	فرضیه
۲۱	نوآوری و نقدها
۲۲	ساختار تحقیق
۲۵	درآمد
۳۳	فصل اول: مدرسهٔ مدینه
۳۴	۱. ویژگی‌ها
۳۹	۲. روش و رویکرد
۴۰	۳. ادوار و مراحل
۴۰	۴. شخصیت‌ها
۴۱	۵. آثار و تألیفات
۴۱	۶. خدمات و حسنات
۴۲	۷. آفات و کاستی‌ها
۴۸	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

فصل دوم: مدرسه کوفه..... ۴۹

۱. ویژگی‌ها..... ۵۲

۲. روش و رویکرد..... ۵۸

۳. ادوار و مراحل..... ۵۹

۴. شخصیت‌ها..... ۵۹

۵. آثار و تألیفات..... ۶۰

۶. خدمات و حسنات..... ۶۱

۷. آفات و کاستی‌ها..... ۶۶

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری..... ۶۹

فصل سوم: مدرسه قم..... ۷۱

۱. ویژگی‌ها..... ۷۵

۲. روش و رویکرد..... ۷۸

۳. ادوار و مراحل..... ۷۹

۴. شخصیت‌ها..... ۷۹

۵. آثار و تألیفات..... ۸۰

۶. خدمات و حسنات..... ۸۱

۷. آفات و کاستی‌ها..... ۸۴

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری..... ۸۶

فصل چهارم: مدرسه بغداد..... ۸۷

۱. ویژگی‌ها..... ۸۸

۲. روش و رویکرد..... ۹۲

۳. ادوار و مراحل..... ۹۳

۴. شخصیت‌ها..... ۹۳

۵. آثار و تألیفات..... ۹۴

۶. خدمات و حسنات..... ۹۴

۷. آفات و کاستی‌ها..... ۱۰۰

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری..... ۱۰۳

فصل پنجم: مدرسه ری..... ۱۰۵

۱۰۷	۱. ویژگی‌ها
۱۰۸	۲. روش و رویکرد
۱۰۹	۳. ادوار و مراحل
۱۰۹	۴. شخصیت‌ها
۱۱۰	۵. آثار و تألیفات
۱۱۱	۶. خدمات و حسنات
۱۱۳	۷. آفات و کاستی‌ها
۱۱۴	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۱۱۷	فصل ششم: مدرسه حله
۱۱۸	۱. ویژگی‌ها
۱۲۳	۲. روش و رویکرد
۱۲۳	۳. ادوار و مراحل
۱۲۴	۴. شخصیت‌ها
۱۲۵	۵. آثار و تألیفات
۱۲۵	۶. خدمات و حسنات
۱۲۹	۷. آفات و کاستی‌ها
۱۳۰	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۱۳۱	فصل هفتم: مدرسه نجف
۱۳۳	۱. ویژگی‌ها
۱۳۴	۲. روش و رویکرد
۱۳۴	۳. ادوار و مراحل
۱۳۸	۴. شخصیت‌ها
۱۳۸	۵. آثار و تألیفات
۱۳۹	۶. خدمات و حسنات
۱۴۱	۷. آفات و کاستی‌ها
۱۴۴	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۱۴۵	فصل هشتم: مدرسه جبل عامل
۱۴۸	۱. ویژگی‌ها

۱۵۷.....	۲. روش و رویکرد.....
۱۵۷.....	۳. ادوار و مراحل.....
۱۵۸.....	۴. شخصیت‌ها.....
۱۵۸.....	۵. آثار و تألیفات.....
۱۵۸.....	۶. خدمات و حسنات.....
۱۶۳.....	۷. آفات و کاستی‌ها.....
۱۶۴.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۱۶۵.....	فصل نهم: مدرسه شیراز
۱۶۹.....	۱. ویژگی‌ها.....
۱۷۲.....	۲. روش و رویکرد.....
۱۷۲.....	۳. ادوار و مراحل.....
۱۷۴.....	۴. شخصیت‌ها.....
۱۷۵.....	۵. آثار و تألیفات.....
۱۷۵.....	۶. خدمات و حسنات.....
۱۷۷.....	۷. آفات و کاستی‌ها.....
۱۷۷.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۱۷۹.....	فصل دهم: مدرسه هند
۱۸۳.....	۱. ویژگی‌ها.....
۱۸۴.....	۲. روش و رویکرد.....
۱۸۴.....	۳. ادوار و مراحل.....
۱۸۵.....	۴. شخصیت‌ها.....
۱۸۶.....	۵. آثار و تألیفات.....
۱۹۰.....	۶. خدمات و حسنات.....
۱۹۱.....	۷. آفات و کاستی‌ها.....
۱۹۲.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۱۹۳.....	فصل یازدهم: مدرسه اصفهان
۱۹۷.....	۱. ویژگی‌ها.....
۲۰۱.....	۲. روش و رویکرد.....

۲۰۲.....	۳. ادوار و مراحل.....
۲۰۲.....	۴. شخصیت‌ها.....
۲۰۴.....	۵. آثار و تألیفات.....
۲۰۴.....	۶. خدمات و حسنات.....
۲۰۹.....	۷. آفات و کاستی‌ها.....
۲۱۰.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۲۱۳.....	فصل دوازدهم: مدرسه کربلا.....
۲۱۵.....	۱. شخصیت‌ها و آثار.....
۲۱۵.....	۲. خدمات و حسنات.....
۲۱۷.....	۳. آفات و کاستی‌ها.....
۲۱۸.....	جریان شیخیه (کریمخانیه).....
۲۳۸.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۲۴۱.....	فصل سیزدهم: مدرسه تهران.....
۲۴۳.....	۱. ویژگی‌ها.....
۲۵۲.....	۲. روش و رویکرد.....
۲۵۲.....	۳. ادوار و مراحل.....
۲۵۳.....	۴. شخصیت‌ها.....
۲۵۴.....	۵. آثار و تألیفات.....
۲۵۴.....	۶. خدمات و حسنات.....
۲۵۸.....	۷. آفات و کاستی‌ها.....
۲۵۸.....	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۲۵۹.....	فصل چهاردهم: مدرسه خراسان.....
۲۶۶.....	۱. ویژگی‌ها.....
۲۶۸.....	۲. روش و رویکرد.....
۲۷۴.....	۳. ادوار و مراحل.....
۲۷۵.....	۴. شخصیت‌ها.....
۲۷۶.....	۵. تألیفات و آثار.....
۲۷۶.....	۶. خدمات و حسنات.....

پیشگفتار

در پرتو پیروزی انقلاب اسلامی ایران، بار دیگر تعالیم متعالی و مرفعی اسلام، به عنوان معارف نجات بخش، در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر گردید. تجدید حیات اسلام از سویی سبب بیداری و خودباوری ملت های مسلمان شد و از دیگر سو، باعث نمایان شدن هست پایگی مسلک ها و مکاتب بشر ساخته و نظام های مبتنی بر آنها در میان دیگر ملل گشت.

بایستگی بسط تحقیق و مطالعه متقن و مسلح، نظریه پردازی و نوآوری در زمینه مبانی معارف دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن، و ضرورت پرداخت عالمانه و روزآمد به «حوادث واقعه فکری» به فراخور شرایط کنونی و درخور این رستخیز رهایی بخش، و نیز لزوم آسیب شناسی فرهنگ ملی، دفاع درست و دقیق از دین و زدودن پیرایه های موهوم و موهون از ساحت قدسی آن و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی — پژوهشی ممحض و کارآمدی را فرض می نمود. به اقتضای ضرورت های پیش گفته، حسب الامر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی آیت الله العظمی خامنه ای (مد ظله العالی) و با تلاش و تدبیر آیت الله علی اکبر رشاد، «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان نهادی علمی — فکری، دانشگاهی — حوزوی، در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

پژوهشگاه دارای شخصیت حقوقی مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی است که اکنون در قالب چهار پژوهشکده «حکمت و دین پژوهی»،

«نظام‌های اسلامی»، «فرهنگ و مطالعات اجتماعی»، «دانشنامه‌نگاری دینی» و چند مؤسسه وابسته، برای تحقق اهداف مذکور در اساسنامه مصوب خود، فعالیت می‌کند.

پژوهشکده حکمت و دین پژوهی، که مشتمل بر هفت گروه علمی با عنوان‌های «معرفت‌شناسی»، «قرآن پژوهی»، «تخصصی علوم انسانی قرآنی»، «فلسفه»، «کلام»، «عرفان» و «منطق فهم دین» است، در جهت تحقق اهداف ذیل فعالیت می‌نماید:

۱. بازپژوهی و بازپیرایی حکمت و کلام و معارف اسلامی؛
 ۲. تبیین و ساماندهی مناسب مباحث زیرساختی اندیشه دینی؛
 ۳. ایجاد بستر مناسب برای تعمق و پویایی و بالندگی اندیشه دینی؛
 ۴. پاسخ به شبهات القانی در قلمرو عقاید و کلام اسلامی؛
 ۵. نقد مکاتب و دیدگاه‌های معارض در حوزه زیرساخت‌های اندیشه دینی.
- از جمله حوزه‌های معرفتی مورد اهتمام پژوهشگاه تأسیس و توسعه فلسفه‌های مضاف به علوم و یا به امور است که به «مطالعه فرانگر عقلانی» تعریف می‌شوند. در این حوزه — که به فلسفه علم کلام یا محوریت کلام شیعی اختصاص دارد — نگاه بیرونی و مشرفانه به مباحث و مسائل و البته سیر و سامانه متطور آن مورد توجه است و این پژوهش نیز در حوزه فلسفه‌های مضاف به علوم جای می‌گیرد.

اثر حاضر با عنوان مدارس کلامی شیعه تألیف محقق محترم حجت الاسلام والمسلمین آقای محمدصفر جبرئیلی تلاش می‌کند مراحل مختلف پیدایش، استمرار و استقلال مدارس کلام شیعی را در فرایندی زمانمند بررسی و تحلیل نماید، ضمن اشاره به شخصیت‌ها و آثار مؤثر، از روش‌ها، رویکردها و اندیشه‌های نو این مدارس یاد کند و از اصالت، پویایی و پایایی کلام شیعه دفاع کند.

نگاهی گذرا به فهرست آثار این عضو محترم هیئت علمی گروه کلام پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی نشان می‌دهد که زمینه مطالعات او بیشتر

در عرصه مباحث کلامی با نگاه تحلیلی و تاریخی است. مؤلف محترم علاوه بر مقالات متعدد، کتاب‌هایی از جمله سیر تطور کلام شیعه، سیری در تفکر کلامی معاصر، درآمدی بر کلام شیعی، تاریخ و اندیشه‌های مذاهب اسلامی و عقاید تشیع و همچنین تدریس مباحث مختلفی از کلام شیعی را در کارنامه خود دارند.

در پایان از همه اعضای محترم شورای علمی گروه کلام و ارزیابان آقایان حجج اسلام والمسلمین محمدتقی سبحانی و محمدحسن قدردان قراملکی، همچنین مؤلف گرامی که با سعه صدر در تولید و بالندگی اثر تلاش کردند قدردانی می‌کنیم و توفیقاتشان را از خدای سبحان خواستاریم. از استادان و صاحب نظران درخواست می‌شود با ارائه نظرات ارزنده خود، ضمن کمک به تکمیل این تحقیق ارزشمند، ما را در ارائه آثار برتر دیگر یاری فرمایند.

گروه کلام

پژوهشکده حکمت و دین پژوهی

www.ketab.ir